

UNA BULLINADA AL *QUARTIER* DE LA MASIA

Esteve GALAN
Miquela VALLS

Una bullinada al quartier de la masia és el títol d'una cançó de 7 cobles de 14 versos heptasíl·labs, escrita en 1913 per la senyora Mélanie Labroue de Sant Hipòlit (Salanca), recollida a prop de l'Úrsula i d'en Pau Conill del mateix poble que havien guardat curosament la còpia manuscrita de la lletra.

Aquest text va ser, durant el curs 94-95, un suport d'investigació de llengua i literatura del DEA (Diploma d'Estudis Aprofundits, primer grau del doctorat) d'Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. Com que l'autora, i després d'ella els seus copistes, havien transcrit el català amb el sol sistema ortogràfic que coneguessin, el del francès après a escola, es tractava de donar la versió normativitzada de la cançó i d'aprofitar la transcripció per estudiar la llengua emprada. La cosa no fou pas tan planera com ho podríem suposar d'entrada, car si bé eren de bon identificar unes particularitats ben conegudes del català septentrional, uns modismes propis de Salanca ja feien més dubtar, i sobretot ens trobàvem en presència d'una precisió lexical (estris i ingredients de la bullinada) i d'una profusió onomàstica (denominacions variades dels veïns del *quartier* de la Masia) que dificultaven la comprensió i, per tant, la transcripció. Les hipòtesis un cop fetes, a base de consultes lexicogràfiques i bibliogràfiques, l'enquesta oral va permetre de confirmar-les, algun cop d'invalidar-les —i sempre d'enriquir la lletra de la cançó del seu context sociocultural.

I. La cançó en el seu medi: Condicions de producció del text

I.1. LLOC

Lloc on passa l'acció de la cançó, i lloc de producció de la cançó se confonen: **Sant Hipòlit**, un poble de la Salanca (nord-est de la plana rossellonesa, al curs inferior de l'Aglí), a la riba sud de l'estany de Salses. La població, d'un bon miler d'habitants abans de la guerra del 14, comparteix les seues activitats entre el conreu de les terres, plana salobrenca i costers del *crest*, amb vinya, abicoters, carxofes, i la

pesca a l'estany: anguiles i *llisses* (=llísseres) sobretot. A Sant Hipòlit, com a tota la Salanca, hi ha una tradició de mariners de marina mercant, embarcats a Portvendres o Marsella.

Arran de l'expansió vitícola de la plana rossellonesa a la segona meitat del segle XIX, Sant Hipòlit ha vist créixer la seua població i estendre's el seu sòl urbanitzat. Així és com el que fins aleshores era una explotació agrícola a fora de poble, entre l'església i el canal (cavat al segle XVIII per establir una via de transport entre els estanys), coneguda per **La Masia**, s'agrega a l'aglomeració en construir-se un barri nou, el *quartier* (barri en francès) de la Masia.

I.2. TEMA

Els protagonistes de la cançó, tots veïns del *quartier* de la Masia, en són també els primers destinataris, abans que la resta de Sant Hipòlit se la faci seua. Aqueix èxit fa que ens hagi arribat, al cap de més de vuitanta anys, la lletra d'una simple **cançó de circumstància**.

La circumstància és **una bullinada** —si fa no fa una sarsuela— comunitària dels de la Masia, “*ben bona i ben preparada*” com ho diu la cançó. Malgrat un caràcter festiu, l'acte no és prou excepcional perquè se n'hagi pogut retrobar la data exacta. Encara ara se solen fer bullinades per marcar el cop, entre amics, entre veïns, grups professionals o associatius, a les vores d'estanys, i per això qualsevol ocasió és bona. Alguns detalls, lloc de la bullinada (el saló d'una casa) i peixos utilitzats (graneu, boldroi, anguiles, cabot i pagell) podrien ajudar a situar els fets dins l'any si llur menció resultés sols d'una voluntat de realisme i no s'hagués de conformar amb les necessitats d'una mètrica atzarosa.

I.3. AUTORA

La varietat de peixos, en lloc de la sola anguila per les bullinades habituals vora estany, podria ser en canvi un senyal sociocultural, sinó polític, apuntalat pel fet que l'autora, la **Mélanie Labroue**, era *rastellera* declarada. A tota la Salanca la bipartició dreta-esquerra, *rastellers* (reialistes)-republicans és ben clara. La Mélanie Labroue, Guiter de fadrina, filla del fuster que ha fet la porta de l'església, és del “bon” costat i no se n'amaga. Ben al contrari, posa el seu talent al servei de la causa. Sap tocar piano, les cançons li vénen bé en la llengua vernacla: és això que cal per tocar el poble i evangelitzar-lo, car de l'altra banda “*joguen millor*”, ha de confessar enrabada, quan escolta, darrere les ventalles closes, la fanfarra republicana que passa tocant la *Marxa fúnebre* de Chopin. Que tota la gent enumerada dins la cançó siguin tan “*blancs*” com l'autora, no n'hi ha prou per afirmar-ho, però l'enquesta oral ens ha confirmat que, tanmateix, els més extremistes dels esmentats no passen de *rosats*.

II. El text: els protagonistes

II.1. ELS PARENTIUS

La bullinada al barri de la Masia és cosa de veïns i, doncs, dins el context d'un poble rural, cosa de família. Molts dels esmentats són parents: la lletra ho diu. En *Paulin* i en *Noël* són els fills d'en *Bernola*; en *Sasonot* i en *Polió* són sogre i gendre (3^a cobla); en *Medard del Tosquí* i en *Manuel* (2^a cobla) són cunyats. A més de les parelles explícites: en *Mateu* i la *Llúcia* (1^a cobla), en *Bernat* i la *Júlia* (5^a cobla), l'enquesta oral ha permès de refer matrimonis: en *Fortuné* (1^a cobla) és l'home de l'*Ernestina* (6^a cobla), la *Teresa* (5^a cobla) i en *Pierre d'en Po* (7^a cobla) són casats, així com en *Jean Rigall* (2^a cobla) i la “*nora de la Senalla*” (5^a cobla), puix que a la mare d'en Jean Rigall li diuen *la Senalla*. A més, s'ha pogut completar un matrimoni representat dins la cançó per un sol dels cònjuges: la *Clotilda* (5^a cobla) és la dona d'en *Clovis Papinaud*. Prova que les xarxes familiars són encara ben bàsiques als nuclis rurals de Salanca. Quant a la *Marineta* (7^a cobla), germana de la *Tereseta*, és la fadrina de la colla; potser per això “*és bona minyoneta*”.

II.2. ELS NOMS DE PERSONES

II.2.1. ASPECTE SOCIOLINGÜÍSTIC

El 1913, ja fa una generació passada que opera l'escola de la República.

✓ Els joves, fins als trenta anys a la data del text, ja s'han acostumat a dir-se, de petit nom, com els deia el mestre en francès, si bé amb accent català: *Marie, Fortuné, Henri, Jean* (pronunciat *Jan* a l'occitana), *Noël, Michel, Paul, Paulin, Pierre, Sylvère* (pronunciat amb labiodental [v]), o sigui, 10 noms i 11 persones sobre 35.

✓ Els de més de trenta anys, o els que han escapat a l'escola (que encara n'hi ha una proporció no negligible fins a la guerra de 14) o els immigrants del sud (en *Manuel*, per exemple, en lloc del *Manel* rossellonès), conserven el nom català: *Carolina, Clotilda, Ernestina, Júlia, Llúcia, Mananna, Paula, Victorina, Anton, Bernat, Josep, Maurici, Mateu, Medard, Prosper, Victorina*. Són 21 noms i 22 persones sobre 35.

✓ Però no n'hi prou amb el text de la cançó per pretendre tenir un clixé exacte de la situació sociolingüística denominativa a Sant Hipòlit el 1913. En efecte, l'enquesta oral ha revelat que la *Llúcia* i i en *Mateu* de la cançó eren coneguts de fet per *la Lucie* i en *Mathieu*. És el fet d'un enunciador més vell, la Mélanie Labroue, autora de la cançó? És la necessitat de trobar una rima a *graneu* que genera el *Mateu* i, per tant, *Llúcia* per la seua dona?

✓ Dos noms fan de mal classificar segons aquest criteri de pertinença lingüística: *Sasonot* i *Tinot*, malgrat llur aparença catalana. L'enquesta oral ha revelat, en efecte,

que es tractava respectivament d'un *François* < *Sasó* < *Sasonot* i d'un *Étienne* < *Tiene* (català *Esteve*) < *Tinot*, mentre un altre hipolítenc més vell (no citat en la cançó) era conegut ell per *Estevota*.

✓ Els diminutius, que són les principals derivacions nominals presents en el text, se fan sempre segons els procediments propis del català, per pèrdua de la síl·laba inicial i/o sufixació: *Po* (de Josepó) *Jepe* (de Josep), *Nota* (de Josefina < Fina < Finota), *Guidó* (de Margarida), *Tereseta* (de Teresa), *Marineta* (de Marina) indiquen, doncs, quan s'apliquen a noms francesos: *Tinot*, *Sasonot*, una integració a la morfologia autòctona. L'article personal, sempre present, també iguala noms catalans i francesos: *la Marie*, *en Michel*, *l'Henri*... a costat de *l'Anton*, *en Bernat*...

II.2.2. ASPECTE DENOMINATIU

Per a les 43 persones posades en escena, sense discriminació de llengua, el relat de la *Mélanie Labroue* usa tots els tipus de denominació propis d'una comunitat rural catalana, on tothom coneix tothom.

✓ el **prenom sol**, discriminació suficient en un grup reduït de veïns, és majoritari amb 23 aparicions: *Fortuné*, *Llúcia*, *Mateu*, *Silvera* a la primera estrofa, *Nota*, *Manuel*, *Maurici* a la segona, *Paulin*, *Noël*, *Sasonot*, *Victorina* a la tercera, *Guidó* a la quarta, *Clotilda*, *Tereseta*, *Michel*, *Bernat*, *Júlia*, *Paul* a la cinquena, *Mananna* (> ma n'Anna), *Anton*, *Paula*, *Ernestina* a la sisena, *Marineta* a la darrera.

✓ **nom + cognom**. Dels tres casos, *Jean Rigall*, *Josep Nicolas*, *Josep Puig*, no n'hi ha prou per deduir-ne una discriminació de caire social respecte a la denominació amb prenom sol, encara que l'enquesta oral hagi revelat que en Josep Nicolas pertany a una família de negociants de vi i té un magatzem a la vila. En canvi, els dos Josep fan sospitar la influència de l'escola o de l'exèrcit, on només coneixen els individus per nom + cognom, per resoldre els casos d'homonímia.

✓ **cognom**. Aplicada als homes, aqueixa denominació suposa sinó respecte del locutor, almenys una lleugera distància, cosa que l'enquesta oral sembla corroborar: en *Barnola* era duaner, en *Baleta* capità de marina, en *Rufià* gavatx i gros propietari, en *Monico*, de fet *Monicoy* amb un [kwa] final de mal pronunciar per un català, era un fuster de família vinguda de França. Aplicada a la dona, tendeix a masculinitzar-la: la *Molins* devia ser una dona forta.

✓ **sobrenom**. Destinada al barri de la Masia ampliat, la cançó no és mai satírica; se'n pot deduir, doncs, que els 7 sobrenoms que utilitza són assumits fins i tot per llurs titulars: *el Tosquí* (2^a cobla) *el Galló*, *en Polió* (3^a cobla), *la Senalla* (5^a cobla), *el Catjupin*, *el Gallonot* (6^a), *en Tabanyac* (7^a), el sol, segons l'enquesta oral, que se va prendre malament la publicitat del seu sobrenom. És per aqueix tipus de malnomi-

nacions, més o menys tabú, que l'enquesta oral ens ha portat més informacions complementàries:

→ **Justificacions** dels sobrenoms esmentats.

Són trets preferentment del medi ambient, i sobretot del regne animal: *el Galló* gallejava, el seu “minyó”, *el Gallonot*, en va haver d'assumir l'herència diminutiva. A *en Polió* és la seua semblança amb l'ocell d'aiguamoll *pòlit*, localment dit *poliot* o *polió*, que li val la seua malnominació. *En Tabanyac* podria derivar-se del tavan o tàvec. *La Senalla* porta, en senyal d'avarícia, el nom del cordill que tanca la coleta, bossa final de l'ormeig de pescar a l'estany. *El Tosquí* podria haver estat esquilaire o tosquiraire, però se n'ha perdut la memòria: la cançó no l'esmenta pas directament, sinó un fill o fins i tot nét seu. Per al *Catjupin* només s'ha pogut saber que era un nouvingut, i que ell mateix havia introduït el seu sobrenom tot dient-se originari de Montescot (plana rossellonesa, a prop d'Elna). No sembla pas tanmateix que *Catjupin* sigui cap sobrenom comunitari de la gent de Montescot.

→ **Identificacions** d'uns sobrenomenats.

La Senalla era casada amb un Rigall, en *Tabanyac* era de Clairà i se deia Patuel, *el Tosquí* se deia Carles, *el Galló*, Palmade. Els altres resten sense identificar, tot i que els informadors se'ls refigurin ben bé, car per saber el nom legal d'algun sobrenomat cal haver viscut alguna situació (escola, eleccions, exèquies...) que necessiti referir-se a l'estat civil.

→ Sobrenoms de **gent esmentada en el text** sota una altra forma.

No tan notoris com els explícits, són defesos en un ambient de concòrdia com el de la bullinada del *quartier*. A en Josep Nicolas li deien *Crisantema* perquè tenia una botiga de flors a Perpinyà. A la Marie d'en Prosper, *Marie Títol*. A la Paula, la dona d'en Fortuné Galliner, una bretona —s'havien conegut quan ell feia el servei dins la marina a Saint-Malo— que s'havia posat al català per necessitat comunicativa, li deien, sense complaença, *Cagavomi*, perquè en tenir el primer fill, quan encara no manejava gaire bé la llengua vernacla, explicava així de manera el·líptica els mals de la criatura.

→ Sobrenoms d'**altra gent de la mateixa comunitat**.

Recollits a l'atzar de les associacions d'idees dels informadors. A propòsit de la *Marie d'en Prosper-Marie Títol* que “ensinistrava calendes (= calàndries) i els-hi feia xiular *La Marsellesa*”, se'ns va parlar d'una altra dona que tenia una garsa que parlava i a qui deien *Jana cull faves*. I d'aquí, davant l'evidència de l'abundància de la malnominació, se va deixar de parlar d'ocells per recordar sobrenoms més pejoratius: *en Merda*, la *Xucadits* per una especiera que se “xucava” (= xuclava) els dits després d'haver tallat el rocafort. La Clotilda (3^a cobla) va resultar ser la dona d'en Clovis Papinaud, dit *el Dictateur*, dit *Fil de fer*. L'*Estevota d'en Pepó*, recordat a propòsit d'en *Jepe d'en Tinot* com essent “un altre Etienne”, era més conegut per *Cinc sous*.

✓ **prenom+pertinença familiar** apareix 7 cops: *Jepe d'en Tinot*, *Medard del Tosquí*, *Carolina d'en Raynal*, dues *Marie*, la *de la Castellona* i la *d'en Prosper* que recorden la necessitat discriminatòria d'on degué néixer aquest tipus de denominació, *Henri d'en Tabanyac*, *Pierre d'en Po*. Amb aquests 7 noms, s'esmenten de fet 7 persones més, elles mateixes denominades segons les diferents tipologies precedents: prenom (*Prosper*), prenom amb diminutiu (*Po*, *Tinot*), cognom (*Raynal*), sobrenom (*Tosquí*, *Tabanyac*). A més, *la Castellona* presenta el sol cas del text de cognom feminitzat. La *Marie de la Castellona* se deia Marie Castelló de fadrina: era, doncs, filla d'en Castelló i de la seua dona la Castellona.

II.2.3. ASPECTE COMUNICATIU

Quasi tots els veïns de la Masia protagonistes de la cançó de 1913, sigui quin sigui el mode de denominació, han estat ben identificats pels informadors el 1995. Cosa que, a part d'evidenciar una bona memòria, atesta una certa estabilitat de població i sobretot, per nosaltres, la fiabilitat onomàstica de la cançó. Pocs dubtes han subsistit i encara generadors d'hipòtesis: la *Nota* de la 2^a cobla només pot ser la *Isabel de la Nota*, la *Victorina* de la 3^a cobla, no seria pas la *Victorina del Baron*? I la *Tereseta* de la 5^a, la *Tereseta d'en Po*? És un atzar que els dubtes hagin concernit tres noms de dones amb pertinença familiar escurçada?

→ Algunes identificacions se fan per **reconstitució del nom legal**.

En *Fortuné* de la 1^a cobla se diu *Galliner*, en *Sylvère*, *Parès*. En *Medard del Tosquí* de la 2^a estrofa és un *Carles*, en *Manuel un Suiró*. El *Sasonot* de la 3^a cobla se diu *Guiter*, en *Bernat* i en *Paul* de la 5^a són respectivament *Cafort* i *Giralt*. La *Marie de la Castellona* se deia *Puig* de casada (4^a cobla), i la *Clotilda*, *Papinaud* (5^a). L'*Anton* de la 6^a cobla se diu *Rossell*, l'*Ernestina*, *Galliner*.

→ Valen per identificació i/o s'hi afegeixen les **informacions socioprofessionals**.

En *Fortuné* i l'*Ernestina* tenien “*un salon* (=saló) *gros*”, per això s'hi podia aplegar la gentada per la bullinada.

La *Llúcia* i en *Mateu* eren una parella desavinguda a qui els joves feien “*el toc*” a la porta amb una pedra penjada a un roc i una carabassa. En *Sylvère Pagès* comandava el *Djebel Amour*, un “barco” de comerç entre Algèria i Portvendres, en *Baleta* també era a la marina “*marxanta*” (=mercant). En *Manuel Siuró* havia fet el vot de cridar “*Viva la Republica*” tan punt acabada la guerra. En *Barnola* era duaner, en *Jean Rigall* era gendarme i se prevalia d'un ancestre seu que havia anat, amb dos altres matelots de Sant Hipòlit, a cercar les cendres de Napoleó amb el veler *La belle poule*. En *Josep Puig* era propietari. La *Marie d'en Prosper*, a més d'ensinistrar ocells, “ximava”. En *Rufià* era un gavatx, propietari, ben casat, car en aquell temps “*casaven rabasses*”, o sigui vinyes! En *Paul lo pastorellet* pervenia de Fullà (Conflent) per sa mare. En *Bernat* anava “*a la budellada*”, és a dir, que pescava l'anguila a les agulles! amb llambric.

III. El text: la bullinada, estris i ingredients El lèxic. Llengües en contacte

III.1. PARTICULARISMES SALANQUESOS

El lèxic de la cançó no presenta cap localisme excessiu respecte a l'estàndard rossellonès, llevat del *graneu* (*garneu* amb metàtesi) i del *cabot*, noms locals del roger i de la llissera, de la *xirventa* (*serventa* amb palatalització): *mossa*, *trespeus* i sobretot del *pandot* que sola l'enquesta oral ha pogut aclarir: el que resta de la bullinada d'anguiles; s'encoratja els hostes a acabar-se el plat dient-los: *cal pas fer pandot!*

III.2. PARTICULARISMES ROSSELLONESOS

□ Rosellonès versus estàndard

→ Cap dels mots que poden dificultar una comprensió general del text no fan problema per a un rossellonès no salanquès. Ni *casserola*, ni *brave* (3^a cobla), ni *allumar* (=encendre), que s'estudiaran més enllà, ni *hajar* (=heure) ni *gresala* (=gibrell), ni *gros* per gran, fort (2^a cobla), ni *a rebent* (6^a cobla) que continua sent la manera més normal de dir *de pressa*, ni *trapar* que el DCVB diu eixit de l'encreuament de *trobar* amb *atrapar* i altres mots particulars que una nota breu bastaria per aclarir. Però poc que ens haguéssim pensat haver d'aclarir *bullinada!*

→ Car *bullinada*, sense la qual no hi hauria ni reunió de veïns ni cançó, no és pas un mot d'acceptació general. No planteja cap problema de comprensió a Catalunya Nord i encara menys a voramars, però a l'hora d'assessorar-nos, hem tingut la sorpresa de comprovar que només se'l recollia, quan se'l recollia, marginalment. Fabra l'ignora, el diccionari de l'Institut també. Alcover, a partir de citacions de Saisset i Caseponce mal enteses, en fa "*la bellugadissa d'una mata de peix*". Al DEC la *bullinada* és un quasi succedani, "*una sopa de peix semblant a la bullabessa*". Coromines l'esmenta, a partir de Saisset, com un sinònim de *bullabessa*, o més exactament, refiant-se dels seus records —que fem nostres en aquest cas—, presenta *bullinada* com una denominació de la *bullabessa* anterior a la introducció del mot *bullabessa*, a partir del francès *bouillabaisse* eixit del provençal i de la moda de la *bouibaisse* marselesa. Aquest és ben bé el sentit de *bullinada* en la nostra cançó: l'enrenou que marscita, la varietat de peixos que hi cal (*graneu*, *rap*, *anguiles*, *cabot*, *pagell*), els ingredients de sofregit (*all*, *julivert*, *sagí*, *oli*, *farina*) ho indiquen prou. No és pas la simple —encara que excel·lent— *bullinada d'anguiles*, un plat de pobre a vora estany. És amb aquest sentit reduït de *bullinada d'anguiles* que s'usa avui a Catalunya Nord *bullinada*, i ja no cal precisar *d'anguiles* per un menjar que coneix una certa expansió en reunions amicals, segons un procés ben conegut de reapropiació, amb caràcter festiu, de les menges humils d'abans. Ara i aquí, per la *bullinada* amb peixos de tota mena com a la cançó, se diu també *bullabessa*.